

Poprvopovojnový vzrast maďarského antisemitizmu ako predpoklad prijatia prvého protižidovského zákona v Maďarsku i v Európe v 20. storočí¹

Rise of the Hungarian Anti-Semitism during the Interwar Period as Reason for the First Anti-Semitic Law Adoption in both Hungary and Europe in the 20th Century

Peter Mosný

Abstract: *The results of the First World War had devastating effect on the Kingdom of Hungary. A new successor state, the Hungarian State, was created due to its governmental and territorial decay which was, furthermore, accompanied by political, economic, and social chaos. At the same time, there was an effort to answer the question whom to denounce responsible for the Hungarian failure in the Great War. It was the Hungarian Jews who became a symbolic scapegoat. The continual rise of the anti-Semitism among all the socio-economical strata of the Hungarian nation led to adoption of the first Hungarian, and simultaneously the very first European anti-Semitic law in the 20th Century. It was the Law No. XXV/1920.*

Key Words: *The Hungarian Successor State; Anti-Semitism; the Hungarian Jews; numerus clausus.*

Abstrakt: *Závery prvej svetovej vojny mali pre Uhorské kráľovstvo zničujúce následky. Jeho územný i štátoprávny rozpad, s následným vznikom nástupníckeho maďarského štátu, sprevádzal politický, ekonomický i celkový spoločenský chaos. Súčasne sa nastoľovala otázka zodpovednosti za prehru v celosvetovom konflikte. Obetným baránkom sa stali maďarskí Židia. Stúpajúci antisemitizmus širokých vrstiev maďarského národa vyústil do prijatia prvého maďarského i celoeurópskeho protižidovského zákona v 20. storočí – zákonného článku XXV/1920.*

Kľúčové slová: *Nástupnícky maďarský štát; antisemitizmus; maďarskí Židia; „numerus clausus“.*

¹ Príspevok je súčasťou riešenia grantovej úlohy VEGA, projekt č. 1/0549/15 s názvom „Právne postavenie Židov na území Slovenskej republiky v rokoch 1939 – 1942 so zreteľom na niektoré vybrané oblasti právnej úpravy v stredo európskom kontexte“.

Expozícia problému

Vypuknutie, priebeh i závery prvej svetovej vojny mali pre uhorské kráľovstvo založené Štefanom I. zničujúce následky. Nič nebolo platné, že podiel aktívnej viny pri rozpútaní vojnového konfliktu bol nepomerne menší v uhorskej časti rakúskeho cisárstva v porovnaní s jeho rakúskou časťou. Protivojnové nálady nezdieľala len oficiálna maďarská politika reprezentovaná predsedom vlády grófom Istvánom Tiszom, ktorá nielenže nepovažovala zastrelenie rakúskeho následníka trónu Františka Ferdinanda a jeho manželky za dostačujúcu zámienku na vyvolanie ozbrojeného konfliktu, ale, navyše, vzrastali u nej obavy z prípadného rozšírenia vojny ako možného predpokladu následného zvýšenia počtu slovanského obyvateľstva v historickom Uhorsku znamenajúceho v existujúcom dualistickom usporiadaní habsburskej monarchie ohrozenie maďarskej nadvlády na jeho území. V konečnom dôsledku sa však oficiálna uhorská politika podvolila intenzívnemu nátlaku tak zo strany Viedne, ako aj Berlína. Obdobnú nechúť umierať vo vojne v dôsledku smrti neoblúbeného arcivojvodu, všeobecne známeho ako prívrženca slovanských národov a odporcu maďarskej hegemonie v Zalitavsku, prejavovala v bezprostredne poetentátovom období aj maďarská verejnosť.²

Uhorské kráľovstvo, jeho územný i štátoprávny rozpad a následný vznik nástupníckeho maďarského štátu sprevádzal politický, ekonomický i celkový spoločenský chaos.³ Zároveň sa tak nástupnícke Maďarsko na jednej strane stalo národne homogénnym štátnym útvarom, v ktorom podľa sčítania obyvateľstva v roku 1920 žilo len o niečo viac ako 10 % obyvateľstva, u ktorého maďarský jazyk nebol materinským jazykom, pričom necelých 7 % tvorili Nemci a necelé 2 % pripadali na Slovákov. Na strane druhej, v rokoch 1918 až 1920 z území patriacich do predvojnového Uhorska a následne povojnovo oddelených sa odsťahovalo podľa odhadov 350 tisíc až 400 tisíc osôb späť na maďarské územie.⁴ Uvedená

² Vplyv na zmenu nálad u maďarského obyvateľstva nastal v krátkom čase poznačenom prijatím ultimáta a vyhlásením vojny Srbsku, čím sa dosiahol stav rovnakého provojnového nadšenia v porovnaní s náladami a nadšením verejnosti v rakúskej časti habsburskej monarchie. Rozhodujúcim atribútom uvedenej radikálnej zmeny bol fakt, že na druhej strane vojnovéj barikády stálo cárske Rusko. Teda možnosť satisfakcie za jeho rozhodujúci vojenský podiel na porážke revolúcie v rokoch 1848 až 1849.

³ Nástupnícka Maďarská republika bola vyhlásená 16. novembra 1918, prvým predsedom jej vlády sa stal 11. januára 1919 Mihály Károlyi.

⁴ Presídľencami boli predovšetkým príslušníci strednej vrstvy s rodinami, politicky aktívne pôsobiace osoby a ostatní, neschopní sa vyrovnat' s novým sociálnym, celkovým spoločenským

skutočnosť nesporne zasiahla do ich osobného života. Žiaľ, následne poväčšine nadobúdala nielen podobu, ale aj intenzívne prejavy ich radikalizácie spojenej s extrémistickým nacionalizmom⁵ i s nebyvalým rastom antisemitizmu.

V potrianonskej maďarskej verejnosti sa opakovane, až nástojčivo kládla otázka zodpovednosti za dôsledky vyplývajúce z prehry v celosvetovom vojenskom konflikte. Zodpovednosti sa zbavovali tí najzodpovednejší, aj s ich predvojnovou politikou: staré liberálne vrstvy magnátov, vysoké duchovenstvo i veľkopodnikatelia reprezentujúci v národnostnej oblasti šovinistickú politiku voči nemaďarským národom a národnostiam. V rovnocennom význame priradene k tomu išlo tiež o realizáciu pochybnej zahraničnej politiky, predovšetkým v súvislosti s priebehom vojny, v podobe bezvýhradnej podpory rozhodnutí riadiacej rakúskej i nemeckej vojenskej mašinérie.

Právohistorická analýza príčin a dôsledkov maďarského antisemitizmu v 20. storočí

V záujme zachovania stáročia pestovanej maďarskej národnej hrdosti spojenej s výnimočnosťou, celospoločenská verejná mienka hľadala vinníka mimo daný okruh. A v zmysle toľkokrát už historicky prosluhého i v iných pospolitostiach vinník sa aj v bezprostredne potrianonskom období našiel, aj keď mal podobu obetného baránka konkretizovane vhodne vyšpecifikovanú. Stali sa ním bez akýchkoľvek pochybností Židia tvoriaci predovšetkým od dualistického štátoprávneho usporiadania nie málopočetné spoločenstvo. Bez ohľadu, či napriek nemu, na v mnohých smeroch nezastupiteľný význam židovského spoločenstva pri upevňovaní ekonomickej funkcionality i maďarskej národnej funkcionality majúcej podobu nevidanej maďarizácie v období dualistickej uhorskej štátnosti.

V konkrétnostiach maďarská spoločnosť zabudla, či, lepšie povedané, nechcela vidieť osobitne pozitívny vplyv židovskej komunity po roku 1867 na celkový celospoločenský vývoj, ktorý zásluhou už uvádzaného prvku početnosti Židov nebol tak jednorazového ani ohraničeného cha-

čenským i v ďalších svojich dôsledkoch novonadobudnutým, nepriaznivo degradovaným postavením.

⁵ Typickými známymi prejavmi bolo verejné opakovanie hesla „Nie, nie, nikdy!“ (Nem, nem, soha), v školách zase zavedenie modlitby: „Verím v jedného Boha, verím v jednu vlasť, verím vo večnú božiu spravodlivosť. Verím vo vzkriesenie Maďarska. Amen“, ktorou sa začínalo i končilo každé vyučovanie.

rakteru.⁶ Židia tvorili prevažnú časť ekonomicky prepotrebnej strednej vrstvy v Uhorsku; svojím pôsobením v rôznych oblastiach v rozhodujúcej miere prispeli k tomu, že Budapešť sa stala významným európskym, nielen finančným centrom. Židovské obyvateľstvo predstavovalo hybnú silu modernizácie uhorskej ekonomiky ako celku. Židia ako zakladatelia továrni nepochybne zabránili tomu, aby sa v období dualistického súštitia maďarský priemysel nestal kolóniou priemyslu rakúskeho, čím by sa v ekonomike krajiny posilnil jej zaostávajúci agrárny charakter. Židia mali silné postavenie v slobodných povolaniach. V postavení právnikov, lekárov i novinárov zastávali takmer polovicu postov. Rozhodujúcu väčšinu tvorili Židia v najvyššej hierarchii riadenia podnikov a finančných inštitúcií. Na druhej strane, viac ako tretina z celkového počtu robotníctva patrila k židovskému obyvateľstvu; mizivým podielom sa Židia podieľali na riadení centrálnej či miestnej správy. Samozrejme, potrianonský maďarský antisemitizmus mnohé nielen z načrtnutých faktov buď zveličoval, alebo zamlčoval.⁷

V dualistickom súštití medzi Židmi silnel maďarský nacionalizmus ako sprievodný znak bezproblémovo neporovnateľne vo vzťahu k iným asimilovaným národným či národnostným zoskupeniam rýchlej asimilácie. Bol za tým prejav zavďačenia sa za možnosť nájdenia novej domoviny. Napriek týmto skutočnostiam možno konštatovať, že daný pomer Židov k novej uhorskej domovine bol prevažne jednostranný. Neopätovateľnosť sa prejavovala v židovskej diskriminácii, ktorá z časového hľadiska trvala najdlhšie. V rámci toho nie je možné však zabúdať na pre slovenský národ neblahú skutočnosť, že asimilovaní Židia sa výraznou mierou aktívne podieľali na štátnej politike nekompromisne násilnej maďarizácie nemaďarských národov, teda aj Slovákov.⁸

V bezprostrednom poprvovojnovom období nastal teda zásadný obrat maďarskej spoločnosti vo vzťahu k židovskému obyvateľstvu. Dovte-

⁶ Podľa uvádzaných údajov sa po Rakúsko-uhorskom vyrovaní k maďarskému národu hlásilo viac ako 700 tisíc Židov, čím ich počet presiahol hranicu viac ako 900 tisíc; v percentuálnom vyjadrení tak tvorili okolo 5 % všetkého obyvateľstva žijúceho v uhorskej časti dualistického súštitia. Bližšie pozri HAFFNER, S. *Anmerkungen zu Hitler*. 1. Aufl. München: Kindler, 1978. 204 s. ISBN 3-463-00719-3.

⁷ Bližšie pozri JOHNSON, P. *Dějiny židovského národa*. 1. vyd. Praha: Rozmluvy; Panorama, 1995. 591 s. ISBN 80-85336-31-6.

⁸ To bol tiež jeden z faktorov negatívneho postoja slovenskej spoločnosti v období prvej Slovenskej republiky, pričom sa u židovského obyvateľstva v danom období neprejavovali prejavy či snahy o asimiláciu. Zo strany štátnej moci sa v tomto smere nevyvíjal žiadny nátlak.

dajšie obojstranne prospešné spojenecké vzťahy medzi maďarskou vládou a maďarskými Židmi prestali byť skutočnosťou. Opak sa stal pre maďarské židovstvo doslova zdrvujúcim faktom. Vytvorením v podstate jednonárodného štátneho zoskupenia maďarská politika už nepotrebovala židovskú podporu v potláčaní práv nemaďarských národov; menšinová otázka sa stala bezpredmetnou. Najpočetnejšou nemaďarskou komunitou v štáte sa stali Židia ako jediná konkurencia maďarského národa, navyše so silným stredostavovským ekonomickým zastúpením. Maďarská spoločenská verejná mienka prijala stanovisko, že porážka vo vojnovom konflikte nebola spôsobená vonkajšími, cudzími okolnosťami, ale rozhodujúci podiel na nej mali vnútorné činitele a, samozrejme, židovská komunita, ktorá odjakživa zbedačovala maďarského človeka úžerníckou činnosťou a neodôvodneným dvíhaním cien všetkého tovaru. Navyše profitovala z vojenských zákaziek, ktorými prispievala k nedostatočnej zásobovacej situácii na frontovej línii, čím oslabovala bojovú schopnosť statočného maďarského človeka.

Nielen v krátkosti uvádzané výčitky voči maďarským Židom, ale aj mnohé ďalšie tak v komplexnej podobe vytvorili stav, že Židia v Maďarsku sa stali v podstate jediným, a k tomu aj úhlavným nepriateľom maďarstva v tom najširšom slova zmysle. Nik sa neunúval so skúmaním, nakoľko toto všetko je viac či menej pravdivé, ktoré klamstvá vytvorila a živila štátna propagandistická mašinéria. Historická pamäť maďarského národného spoločenstva načisto zlyhala a ako príťaž pre manipuláciu verejnosti sa stala nepotrebnou.

Vyhlásenie a celkove 133-dňová existencia proletárskej komunistickej diktatúry v Maďarsku od marca 1919 v podobe Maďarskej republiky rád definitívne deklarovali vyhotený negatívny postoj maďarskej spoločnosti k židovstvu. Uvedený postoj dostal širšie medzinárodné dimenzie vinou Béloom Kunom importovaného prvku v označovanej podobe tzv. židobolševizmu. Išlo nesporne o cudzorodý prvok, ktorý nahrádzal po stáročia budované maďarské národné povedomie preferovaním nielen pre bežného človeka nič nehovoriaceho princípu proletárskeho internacionalizmu, ktorý mal prostredníctvom svetovej revolúcie diktovanej nenávideným Ruskom, tentokrát v podobe triedno-socialistickej, vyriešiť všetky problémy väčšiny ubiedenej maďarskej spoločnosti. Bez ohľadu,

ba práve naopak, proti stáročným základom maďarstva v rovine národno-štátoprávnej, kresťanskej, teda posvätnnej, a tým aj nedotknuteľnej.⁹

Rozhodujúcou okolnosťou v danom smere sa pre vyhrotený antisemitizmus stal pôvod vedúcich predstaviteľov uvedeného maďarského komunistického experimentu. Podľa spoľahlivých odhadov prevažná väčšina komunistických komisárov, až do 75 %, mala židovský pôvod, či už v línii priamej alebo ako židovskí konvertiti.¹⁰ Títo sa stali držiteľmi vládnej moci s proruskou, boľševickou a ateistickou orientáciou. Ich vládnutie v rámci tzv. červeného teroru nieslo so sebou nevídané násilie voči obyvateľstvu v podobe politických vrážd a tyranie voči tým, ktorí sa odmietali podvoliť pre maďarstvo neznámej, a tým aj neakceptovateľnej cudzej leninskej ideológii. Navyše, pochádzajúcej z Ruska, z krajiny, ktorá stála za potupou maďarských národno-štátnych snáh v rokoch 1848 až 1849. A tak spojenie siločiar porážka v prvovojnovom konflikte – trianonská krivda – Republika rád sa stalo synonymom všetkého zlého, čo postretlo dovedy nedotknuteľné Uhorsko, za ktorým nestál nik iný, len kolektívne židovské spoločenstvo, bez ohľadu na jeho jednotlivcov.

Antisemitizmus v Maďarsku sa vyostroval nielen pod vplyvom ľavicovej komunistickej diktatúry. Ľavicový, tzv. červený teror bol následne vystriedaný pravicovým, tzv. bielym terorom. Jeho intenzita narástla po zvolení Miklósa Horthyho do funkcie zemskeho správcu Uhorského kráľovstva v marci 1920. Sprievodným znakom tzv. bieleho teroru boli represálie rôzneho druhu až po vraždy zamerané v rozhodujúcej miere opäť na Židov. Popri nich i na komunistov, a aj proti veľkostatkárom sa búriacich sedliakov. Bol to symptomatický výraz skutočnosti, že v prvopočiatoch štátno-politického pôsobenia Horthyho sa regent opieral o extrémne pravicovú časť mladých armádných dôstojníkov usilujúcich sa v krajine o nastolenie vojenskej diktatúry fašistického typu.

Pre maďarský antisemitizmus sa tak vytvoril v podstate širokospektrálny vlastný, domáci spoločensko-politický základ, pretrvávajúci v nasledujúcich dva a pol desaťročiach v podobe prijatého a aplikovaného protižidovského zákonodarstva.

⁹ Bližšie pozri ARON, R. *Historie XX. století*. 1. vyd. Praha: Academia, 1999. 869 s. ISBN 80-200-0778-4.

¹⁰ Obdobne tomu tak bolo aj v porevolučnom sovietskom Rusku, kde nemalý počet vedúcich predstaviteľov októbrovej revolúcie v novembri 1917 i v následnom porevolučnom období mal taktiež židovský pôvod s ateistickou orientáciou, teda bez príklonu k sionistickým ideám.

V istom slova zmysle preto nebolo náhodným, že súvzťažným dôsledkom bolo len niekoľko mesiacov po zvolení Miklósa Horthyho za zemskeho správcu prijatie maďarským parlamentom v 20. storočí prvého maďarského i celoeurópskeho protižidovského zákona (zákonný článok XXV/1920) pod názvom „O úprave zápisu na vedecké univerzity, umelecké univerzity, budapeštiansku univerzitnú ekonomickú fakultu a právnické akadémie“.¹¹ Zásadne prelomová jeho dosahová aj obsahová podstata násobne prevyšovala jeho nepatrný rozsah.¹²

Ohľadom podstaty obsahu danej právnej úpravy nemožno v pravom slova zmysle hovoriť o otvorene vyhranenom či vyhrozenom antisemitickom zameraní jednotlivých ustanovení zákona. Podstata zákona vyjadrená zavedeným známym označovaním „*numerus clausus*“ nepochybne obsahovala v sebe prvky pruderizmu tak v politickej, ako aj spoločenskej sfére; nesporne aspoň navonok k nim inklinovala. Na strane druhej, vo svojej podstate znamenal uvedený zákon prvotný rozhodný a podstatný krok v ústrety potrianonským antisemitickým náladám v maďarskej spoločnosti, ktoré už nebolo možné zastaviť a ktoré sa časom, aj pod vplyvom medzinárodných udalostí, vyostrovali.

Bezpochyby však zostáva otázkou dôvod použitého istého stupňa umiernenosti daných zákonných ustanovení, teda predovšetkým bez vymedzenia v antisemitickom slova zmysle pojmu Žid. Odpoveď je, samozrejme, možné nájsť predovšetkým v už naznačovanej podualistickej etape vývoja spoločenských vzťahov v uhorskej štátnosti.

Dôvodom asimilácie židovského obyvateľstva nebola oportunita, tak, ako u príslušníkov iných nemaďarských národností, vrátane časti Slovákov. K maďarskej národnosti sa hlásili z presvedčenia a potreby nájdenia si vlastnej vlasti; bol to výraz úprimnej vďaky. Židia tak neboli v postavení národnostnej skupiny, ale chceli tvoriť i tvorili plnohodnotne, antiseparátne integrálnu súčasť uhorského politického národa. Ich židovstvo v uhorskom štátnom usporiadaní tak malo dve základné, navzájom neoddeliteľné špecifiká. V prvom rade to bola snaha o nemeniteľné a neod-

¹¹ Zákonný článok XXV/1920 je v originálnom jazyku dostupný na internete: 1920. évi XXV. törvénycikk [Zákonný článok XXV/1920] [online]. 2017 [cit. 2017-03-08]. Dostupné na: <https://1000ev.hu/index.php?a=3¶m=7440>. Predlohu zákona v maďarskom parlamente podal na schválenie vtedajší predseda pravicovej vlády gróf Pál Teleki, známy ako umiernený antisemita. Vládny návrh zákona bol schválený dňa 22. októbra 1920; v zmysle jeho ustanovení v paragrafe 4 nadobudol účinnosť dňom jeho vyhlásenia.

¹² Bližšie pozri FIAMOVÁ, M. ed. *Protižidovské zákonodarstvo na Slovensku a v Európe*. 1. vyd. Bratislava: Ústav pamäti národa, 2014. 412 s. ISBN 978-80-89335-51-0.

deliteľné súručenstvo existencie plnohodnotného postavenia maďarského štátneho občana. Následne však aj ako stúpenca praktizujúceho vlastné židovské vierovyznanie. Vo svojej podstate etnický Maďar hlásiaci sa k materinskému maďarskému jazyku, avšak mojžišovskej náboženskej konfesie. Z týchto dôvodov ani štatistiky uhorského štátu vedené podľa príslušnosti k materinskej reči židovskú komunitu nevykazovali ako národnostnú menšinu.

V konglomeráte s tým nebolo jednoduché zo strany maďarskej poprovojnovnej oficiálnej politiky dosiahnuť rýchle protizidovské preporodenie verejnej mienky. Na jednej strane stál politikou podporovaný nesporný celospoločenský fakt vzrastu antisemitizmu s jeho sprievodnými, predovšetkým verbálnymi prejavmi, na strane druhej to boli pre celú maďarskú spoločnosť (aj pre tých, ktorí nestáli na strane antisemitizmu) právne záväzné, zákonné, legitímne i legálne opatrenia proti osobitnej náboženskej skupine plnohodnotných maďarských štátnych občanov. V našom sledovanom prípade diskriminácia v oblasti vzdelania, s následne sa prejavujúcou diskrimináciou predovšetkým v oblasti uplatnenia každého židovského jednotlivca ako v istom slova zmysle navonok váhavy, do istej miery aj opatrný, menej jednoznačne adresný, umiernenější právny krok. Napriek týmto faktom sa aplikačná rovina jednotlivých zákonných ustanovení zákonného článku XXV/1920 neniesla v rovine zmieriteľnej prísnosti či odklonu od vôle maďarského zákonodarcu.

Pre celkové ozrejenie vyplnenia stavu súvisiaceho s prijatím i obsahom ustanovení nemožno obísť bez zaznamenania bezpríkladnej zvrátenosti oficiálnej štátnej politiky skutočnosť, že na prijatie zákonného článku XXV/1920 nemala vplyv žiadna cudzia ideológia. Nemecký nacistický antisemitizmus v rasistickom područí bol v jeho prvotnej podobe vyjadrený až o niekoľko rokov neskôr.¹³ K tomu patrí aj ďalší neopomenuteľný, pre vtedajšiu maďarskú politiku nelichotivý fakt, že obsah danej právnej úpravy v podobe zákonného článku XXV/1920 bol navrhnutý a zákonodarcami prijatý z vnútornej, vlastnej iniciatívy, bez akéhokoľvek vonkajšieho, teda prípadne aj nemeckého nátlaku.

Východisková dikcia zákona sa nachádzala v § 1 ods. 1, ktorým sa viac-menej vyšpecifikoval okruh vysokých škôl patriacich do vzdelanostných ustanovizní obmedzujúcich dovtedy všeobecnú dostupnosť pre všetkých maďarských štátnych občanov, a to od školského roku 1920/1921. Patrili k nim „... vedecké univerzity, umelecké univerzity, budapeš-

¹³ Stalo sa tak v diele *Mein Kampf*, ktorého autorom bol Adolf Hitler.

tianska univerzitná ekonomická fakulta a právnické akadémie...“.¹⁴ Adresnosť dotknutých subjektov však postrádala presnejšie kritériá, pretože vysokoškolské vzdelávanie na daných ustanovizniach mohli absolvovať jedinci spĺňajúci navonok značne vágne podmienky. Patrili k nim predovšetkým národnostná, vo svojej vlastnej podstate národná spoľahlivosť i spoľahlivosť etická v akejsi absurdne absolutizovanej forme.¹⁵ Vzhľadom na stav potrianonskej maďarskej spoločnosti, bez akejkoľvek zlomyseľnej dvojzmyselnosti, do rámca národnej a etickej nespoľahlivosti patrili predovšetkým Židia ako jediný vinník zániku svätoštefanskej ríše. Navyac, zakončujúce ustanovenia § 1 ods. 1 sa niesli v naznačení stanovovania množstevných kvót v pozoruhodnom, takpovediac politickofilištínskom vyjadrení, že „... len v takom počte, ktorých dôkladné vzdelanie môže byť zabezpečené.“¹⁶

Ustráženiu početnosti študentov zo strany štátnej moci slúžili dva nasledujúce odseky. V zmysle ustanovení druhého odseku bol síce prioritne počet študentov závislý od rozhodnutia príslušnej fakulty, ale v konečnom dôsledku malo dané rozhodnutie len odporúčací charakter vo vzťahu k svojmu nadriadenému ministerstvu. O nezmeniteľnom a pre fakulty záväznom počte študentov rozhodoval „... minister náboženstva a verejného vzdelávania.“¹⁷ Samozrejme to evokuje neprípustnosť iného možného výkladu vzťahov medzi vysokoškolskou inštitúciou a nadriadeným ministerstvom ako to, že išlo o podobu existencie eliminácie akademickej slobody ničím nezakrytou formou otvoreného diktovaného zasahovania zo strany štátneho orgánu.

Vyhraňenosť uvádzaných opatrení sa v nezmenenej podobe uplatňovala, aj ak by sa nenaplnila stanovená množstevná kvóta určená na prijá-

¹⁴ Bližšie pozri § 1 ods. 1. 1920. évi XXV. törvénycikk [Zákonný článok XXV/1920] [online]. 2017 [cit. 2017-03-08]. Dostupné na: <https://1000ev.hu/index.php?a=3¶m=7440>.

¹⁵ Súvzťažný text § 1 ods. 1 zákonného článku XXV/1920 znel: „... môžu sa zapísať iba takí jedinci, ktorí sú z národnostného a etického hľadiska bezpodmienečne spoľahliví...“. 1920. évi XXV. törvénycikk [Zákonný článok XXV/1920] [online]. 2017 [cit. 2017-03-08]. Dostupné na: <https://1000ev.hu/index.php?a=3¶m=7440>.

¹⁶ Súvzťažný text § 1 ods. 1. 1920. évi XXV. törvénycikk [Zákonný článok XXV/1920] [online]. 2017 [cit. 2017-03-08]. Dostupné na: <https://1000ev.hu/index.php?a=3¶m=7440>.

¹⁷ „Počet študentov, ktorý je možné prijať na jednotlivé fakulty (odborné oddelenia), stanovuje na základe odporúčania príslušnej fakulty (v prípade umeleckej univerzity rady) minister náboženstva a verejného vzdelávania.“ Bližšie pozri § 1 ods. 2. 1920. évi XXV. törvénycikk [Zákonný článok XXV/1920] [online]. 2017 [cit. 2017-03-08]. Dostupné na: <https://1000ev.hu/index.php?a=3¶m=7440>.

tie, čo by vytvorilo možnosť prijatia mimoriadnych študentov.¹⁸ Striktnosť zákonného vyjadrenia nemožno interpretovať odlišne od zámeru zákonodarcu v každom prípade obmedziť prístup ku získaniu vzdelania záujemcom v zmysle ustanovení § 1 ods. 1.¹⁹

Navonok miernejšia modifikácia § 1 ods. 1 a ods. 2 sa prejavila nekompromisne v ustanoveniach § 1 ods. 3 dotýkajúcich sa zákonom predpokladanej možnej výnimky z počtu a spôsobu prijímania študentov, stanovených v zmysle § 1 ods. 2. Striktne sa to vzťahovalo jedine na uchádzačov na právnické a politické fakulty, prihlásených na odbor hospodárenia so štátnym rozpočtom, kedy „minister náboženstva a verejného vzdelávania [...] môže po vypočutí príslušných fakúlt súhlasne s ministrom financií stanoviť aj počet týchto mimoriadnych študentov.“²⁰ Teda mohol použiť aj odlišnú metodiku vedúcu k navýšeniu počtu mimoriadnych študentov než obsiahnutú v § 1 ods. 3. Evidentne okrem iného aj preto, lebo štúdium na vyššpecifikovanom odbore nevytváralo predpoklady realizácie sa jeho diskriminovaných absolventov v slobodných povolaniach. To korešpondovalo s diskriminačným politickým duchom vyjadreným v princípe „*numerus clausus*“.

Riešenie diskriminačnej podstaty obsiahnutej vo všetkých ustanoveniach prvého paragrafu zákona sa nezaoberalo študentmi už prijatými a študujúcimi na už v samotnom názve právnej úpravy uvedených vzdelávacích inštitúciách v predchádzajúcich školských rokoch. Znamenalo to, že zvolený „diskriminačný princíp“ nebolo možné obísť, čo by nebolo v súlade s názormi antisemitskej oficiálnej štátnej politiky.

Na prvý pohľad sa zákonodarcu v súvislosti s tým nestotožnil s vyriešením tohto, vo svojej podstate právne delikátneho problému použitím princípu retroaktivity. Prešmyčka vyjadrená v § 2 v jeho rozsiahlejšej časti stanovovala, že všetky ustanovenia prvého paragrafu sa nedotýkajú „... práva riadnych študentov zapísaných v predchádzajúcich školských rokoch, ďalej mimoriadnych študentov zapísaných v predchádzajúcich

¹⁸ „Mimoriadnych študentov možno prijať iba v prípade, ak by sa počet študentov stanovený podľa predchádzajúceho odseku nenaplnil riadnymi študentmi a iba v rámci stanoveného počtu študentov.“ Bližšie pozri § 1 ods. 3. *1920. évi XXV. törvénycikk* [Zákonný článok XXV/1920] [online]. 2017 [cit. 2017-03-08]. Dostupné na: <https://1000ev.hu/index.php?a=3¶m=7440>.

¹⁹ Bližšia konkretizácia osôb sa nachádzala až v ustanoveniach posledného, tretieho paragrafu zákonného článku XXV/1920.

²⁰ Bližšie pozri § 1 ods. 4. *1920. évi XXV. törvénycikk* [Zákonný článok XXV/1920] [online]. 2017 [cit. 2017-03-08]. Dostupné na: <https://1000ev.hu/index.php?a=3¶m=7440>.

školských rokoch, ďalej mimoriadnych študentov zapísaných na filozofické fakulty (filozofia, jazykoveda a história, prírodné vedy) a fakulty medicíny so stredoškolským maturitným vysvedčením na ďalší zápis...“²¹ Dané vyšpecifikovanie vysokoškolského štúdia sa jednoznačne nedotýkalo všetkých vzdelávacích inštitúcií zahrnutých v § 1 ods. 1 zákonného článku XXV/1920, ale nesporne len v § 2 uvedených, s vymedzením vzdelávacích odborov.

Diskriminačná tvrdosť spojená jednoznačne aj s použitím retroaktivity je zaznamenaná v jeho menej rozsiahlej časti s uplatnením výhradového základu zákona. A to len v tom prípade „... pokiaľ sú z národnostného [teda aj národného – poznámka autora] a etického hľadiska bezpodmienečne spoľahlivé.“²² Jedinou možnou nedvojzmyselne výkladovou platformou tak zostávalo uzákonenie stavu, že nesplnením daných kritérií bolo nielen možné, ale i bezvýnimočne nutné a juridicky záväzné spätné odobratie práva na ďalší zápis. Len tým sa mohol a smel akceptovať duch zámeru vydania zákona.

Napriek precíznosti vo vzťahu ku zápisom, zaznamenatej v oboch prvých dvoch paragrafových zneniach, celá zapisovacia procedúra budúceho vysokoškolského študenta mala pokračovanie v ustanoveniach predposledného, tretieho paragrafu. Tieto v plnom rozsahu síce korešpondovali s duchom celej úpravy, ale tiež svojou striktnosťou krokov posilňovali prvky autoritatívnosti v danom procese. Navyše, predstavovali aj nové, odkrytejšie dimenzie v zákone vyjadrovaného antisemitizmu.

Do prvej roviny naznačovaného patrili ustanovenia § 3 ods. 1, v zmysle ktorých, prirodzene a logicky, až po naplnení požiadaviek obsiahnutých v prvom paragrafe zákonného článku XXV/1920 mohol budúci študent požiadať príslušnú vzdelávaciu ustanovizeň o povolenie na zápis.²³ Žiadosť o povolenie zápisu určite nepredstavovala len nejakú nepodstatnú formalitu z toho dôvodu, že ustanovenia § 3 ods. 2 pripúšťali obe formy protikladnej reakcie na ňu. Teda tak kladnú, ako aj zápornú, o čom rozhodovalo zasadnutie všetkých učiteľov vzdelávacej ustanoviz-

²¹ Bližšie pozri § 2. 1920. évi XXV. törvénycikk [Zákonný článok XXV/1920] [online]. 2017 [cit. 2017-03-08]. Dostupné na: <https://1000ev.hu/index.php?a=3¶m=7440>.

²² Bližšie pozri § 2. 1920. évi XXV. törvénycikk [Zákonný článok XXV/1920] [online]. 2017 [cit. 2017-03-08]. Dostupné na: <https://1000ev.hu/index.php?a=3¶m=7440>.

²³ „Osoba zapisujúca sa podľa opatrení prvého paragrafu musí požiadať o povolenie na zápis príslušnú fakultu (na umeleckej akadémii radu).“ Bližšie pozri § 3 ods. 1. 1920. évi XXV. törvénycikk [Zákonný článok XXV/1920] [online]. 2017 [cit. 2017-03-08]. Dostupné na: <https://1000ev.hu/index.php?a=3¶m=7440>.

ne.²⁴ To, vzhľadom na panujúci autoritatívny maďarský štátny režim, nesporne muselo byť podopreté všetkými ich súhlasnými hlasmi.

Pokiaľ sa týka vstupu do prvej časti schvaľovacieho procesu, zákonné ustanovenia neprinášali nič neobvyklého či neobvyčajného. Juristická prešmyčka sa však nachádzala v jeho schvaľovacej časti, v rámci ktorej bolo možné rozhodnúť aj o zamietnutí žiadosti pri aplikačnom posudzovaní vágnosti pojmov uvedených v ustanoveniach § 3 ods. 1 a v na ne odvolávajúcich sa ustanoveniach § 1 ods. 1.

Uvedenú skutočnosť sa následnou konkretizáciou obsiahnutou v § 3 ods. 3 zákonodarca usiloval vymedzenejšie vyšpecifikovať rozhodujúce prvky v porovnaní s už uvádzanými ustanoveniami § 1 ods. 1 zákonného článku XXV/1920. Nie je našou primárnou záležitosťou zamerať sa na to, či sa mu to viac alebo menej vydarilo. Prípadne striktné vynášať hodnotenia zamerané na skúmanie fenoménu dosiahnutého stupňa právnej istoty predmetných zákonných ustanovení § 3 ods. 3. Aj keď stabilitu roviny aplikácií akýchkoľvek zákonných ustanovení nemožno celkom jednoducho, bezproblémovo obísť. V zameraní nášho pohľadu tak naďalej zostáva obsahová rovina s dôrazom na najdôležitejší fenomén právnej úpravy, ktorým bola národnostná, teda aj národná, i etická spoľahlivosť jednotlivca v zmysle nosnej myšlienky § 1 ods. 1.

Povestné, takpovediac čertovo kopytko spočívalo nesporne nielen v rozšírení oboch uvádzaných entít o nové prvky. Patrila k nim z hľadiska skutočného zamerania právnej úpravy ako celku dosť nepodstatná podmienka spočívajúca v zohľadnení duševných predpokladov žiadateľov o povolenie zápisu bez akéhokolvek pojmologického upresnenia.²⁵ Nevedno, či malo ísť o skúmanie len duševného zdravia, alebo v spojitosti s intelektuálnym potenciálom. Navyše, s absenciou spôsobu ich zisťovania a vyhodnocovania. Ničím nezakrytý, nespochybniteľný akcent podstatnej podmienky sa nachádzal vo vyjadrení „... ďalej to, aby pomer mladých patriacich k jednotlivým rasám [...] dosiahol medzi študentmi

²⁴ „O vydaní alebo zamietnutí vydania povolenia na zápis v rámci limitu stanoveného podľa ustanovení prvého paragrafu rozhoduje zasadnutie všetkých učiteľov príslušnej fakulty (na umeleckej univerzite rady).“ Bližšie pozri § 3 ods. 2. 1920. évi XXV. törvénycikk [Zákonný článok XXV/1920] [online]. 2017 [cit. 2017-03-08]. Dostupné na: <https://1000ev.hu/index.php?a=3¶m=7440>.

²⁵ „Pri vydávaní povolenia sú popri požiadavkách na národnostnú [teda aj národnú – poznámka autora] a etickú spoľahlivosť zohľadňované duševné schopnosti žiadateľov...“ Bližšie pozri § 3 ods. 3. 1920. évi XXV. törvénycikk [Zákonný článok XXV/1920] [online]. 2017 [cit. 2017-03-08]. Dostupné na: <https://1000ev.hu/index.php?a=3¶m=7440>.

štátny pomer danej rasy...“²⁶ S osobitne nemenej dôležitým dôrazným vyčlenením percentuálneho podielu k celkovému počtu obyvateľstva uvedením, že musela byť naplnená zákonom stanovená príslušná vymedzujúca percentuálna kvóta, so zdôraznením, že „... avšak najmenej deväť desiatín tohto pomeru.“²⁷ Nemožno v daných súvislostiach nepripomenúť, že maďarský štát, tak, ako to bolo v predchádzajúcom výklade uvádzané, považoval Židov za súčasť maďarského národa. A ako takých ich neevidoval ako národnostnú skupinu s nemaďarským materinským jazykom.

To nielen evokuje, ale nespochybniteľne potvrdzuje skutočné, nezakryté zameranie na prvý pohľad podľa jeho názvoslovie „nevinného“ zákona. Teda nielen to, že bol antisemitský, ale aj s otvorenými rasistickými prvkami.²⁸ Diskriminoval tak nielen vlastných štátnych občanov, ale, na rozdiel od protižidovských zákonov z obdobia prvej Slovenskej republiky,²⁹ aj členov vlastného maďarského národného spoločenstva. Korešpondovalo to plne s potrianonskými politickými i celospoločenskými náladami v maďarskom štáte.

Uvádzané vyšpecifikované prvky sa vo svojej komplexnosti bez rozdielu vzťahovali na všetkých študentov, teda v zmysle § 2 zákonného článku XXV/1920 i na riadnych študentov zapísaných na predmetné

²⁶ Nadväzujúca pokračujúca časť § 3 ods. 3 zákonného článku XXV/1920 znela: „...“, ďalej to, aby pomer mladých patriacich k jednotlivým rasám a národnostiam žijúcim na území krajiny podľa možnosti dosiahol medzi študentmi štátny pomer danej rasy alebo národnosti, ...“. 1920. évi XXV. törvénycikk [Zákonný článok XXV/1920] [online]. 2017 [cit. 2017-03-08]. Dostupné na: <https://1000ev.hu/index.php?a=3¶m=7440>.

²⁷ Bližšie pozri § 3 ods. 3. 1920. évi XXV. törvénycikk [Zákonný článok XXV/1920] [online]. 2017 [cit. 2017-03-08]. Dostupné na: <https://1000ev.hu/index.php?a=3¶m=7440>.

²⁸ Existencia vlastného domáceho maďarského rasizmu sa prejavovala v podobe tzv. turanizmu. Jeho podstatou bolo prehlasovanie nevyhnutnosti vytvorenia jednoty prastarých, tzv. turanských národov s východnou Európou ako predpokladu vzniku tzv. turanského sveta. Okrem iných národov k nim mali patriť predovšetkým Fíni, Laponci, Uzbeci, Turci, Tatári, Bulhari. Osobitné postavenie medzi nimi mali mať Maďari v pozícii západnejšej vetvy tzv. turanského sveta, ktorý mal stáť naproti západoeurópskym pozíciám pri presadzovaní preň vlastných záujmov. Osobitosť tzv. turanského sveta sa mala prejavovať v turanskej presile opierajúcej sa o turanskú, teda vo svojej podstate nordickú morálku. Uvedená presila i morálka mali byť uholným kameňom potrianonského maďarského štátu. Bližšie pozri FISCHER, R. *Entwicklungsstufen des Antisemitismus in Ungarn 1867 – 1939: Die Zerstörung der magyarisch-jüdischen Symbiose*. 1. Aufl. München: Oldenburg, 1988, s. 146 a nasl. ISBN 3-486-54731-3.

²⁹ U židovských štátnych občanov, nielen počas prvej Slovenskej republiky, sa v podstate, v porovnaní s dualistickým obdobím uhorskej štátnosti, neprejavil záujem asimilačne, jednoliato sa začleniť do slovenského národa. Ani k tomu vtedajšou vládnou politikou na území Slovenska neboli násilne prinucovaní. Plne to korešpondovalo s celým poprvovýňovým obdobím československej štátnosti.

vzdelávacie inštitúcie v predchádzajúcich školských rokoch. Deklaroval to § 3 ods. 4 zákonného článku XXV/1920.³⁰

Stupňujúci sa antisemitizmus v maďarskej spoločnosti a politike sa prejavil v razantnosti jeho aplikácie vyjadrenej v poslednom paragrafe 4 zákonného článku XXV/1920, stanovujúcom účinnosť zákonných nariadení dňom jeho platnosti.

Záver

Neslávne celoeurópske prvenstvo protizhidského zákonného článku XXV/1920 vo svojich dôsledkoch nemalo až do roku 1938 pre maďarské židovské spoločenstvo katastrofické, život ohrozujúce následky. Bolo to spôsobené aj tým, že na postupne relatívne stabilizujúcom sa maďarskom hospodárstve sa podieľala silná ekonomická pozícia židovskej komunity. Opatrenia vychádzajúce zo zakotvenia a uplatňovania princípu „*numerus clausus*“ boli zacielené predovšetkým na zásadné oslabenie vplyvu maďarských Židov na duchovno-vzdelanostnú i celkovú celospoločenskú oblasť obmedzovaním ich vzdelanosti. Maďarskí Židia sa naďalej hlásili k maďarskému národu spolu s akceptačnou schopnosťou prispôbiť sa konštituujuúcemu sa autoritatívnemu štátnemu režimu. To však nič nemenilo na skutočnosti postupného uplatňovania sa tzv. segedínskej ideológie založenej na zachovaní kresťanskej ideologickej podstaty ako formy a prostriedku ochrany maďarskej rasy spolu s agrárnym postavením štátu. Spomínané východiská neboli ničím iným než do ľúbivého obalu zabalený národne rasistický, ako nemenný, historicky pretrvávajúci, realistický, uhorskou štátnosťou v jej historicite dodržiavaný výraz osobitosti maďarskej nacionality.

V skutočnosti išlo však nesporne o otvorený začiatok oficiálneho antisemitizmu cestou kresťansko-nacionálnej kontrarevolúcie, antisemitizmu, ktorý bol liberálnej politickej elite cudzí.³¹ Nemožno však ním zastrieť, že išlo len o jeho náhradkovú formu prejavujúcu sa v povojnových

³⁰ „Žiadatelia o zápis na základe § 2 sa môžu zapísať taktiež len na základe povolenia udeľeného na zasadnutí všetkých členov príslušnej fakulty (na umeleckej univerzite rady). Pravidlá zápisu takýchto žiadateľov stanovuje minister náboženstva a verejného vzdelávania nariadením.“ Bližšie pozri § 3 ods. 4. 1920. *évi XXV. törvénycikk* [Zákonný článok XXV/1920] [online]. 2017 [cit. 2017-03-08]. Dostupné na: <https://1000ev.hu/index.php?a=3¶m=7440>.

³¹ Bližšie pozri FISCHER, R. *Entwicklungsstufen des Antisemitismus in Ungarn 1867 - 1939: Die Zerstörung der magyarisch-jüdischen Symbiose*. 1. Aufl. München: Oldenburg, 1988, s. 146 a nasl. ISBN 3-486-54731-3.

náladách obyvateľstva majúcej nacionálnu, romantizujúcu, populistickú, antiliberálnu či anticivilizačnú podstatu.

Zoznam bibliografických odkazov

1920. *évi XXV. törvénycikk* [Zákonný článok XXV/1920] [online]. 2017 [cit. 2017-03-08]. Dostupné na: <https://1000ev.hu/index.php?a=3¶m=7440>.
- ARON, R. *Historie XX. století*. 1. vyd. Praha: Academia, 1999. 869 s. ISBN 80-200-0778-4.
- FIAMOVÁ, M. ed. *Protižidovské zákonodarstvo na Slovensku a v Európe*. 1. vyd. Bratislava: Ústav pamäti národa, 2014. 412 s. ISBN 978-80-89335-51-0.
- FISCHER, R. *Entwicklungsstufen des Antisemitismus in Ungarn 1867 – 1939: Die Zerstörung der magyarisch-jüdischen Symbiose*. 1. Aufl. München: Oldenburg, 1988. 206 s. ISBN 3-486-54731-3.
- HAFFNER, S. *Anmerkungen zu Hitler*. 1. Aufl. München: Kindler, 1978. 204 s. ISBN 3-463-00719-3.
- JOHNSON, P. *Dějiny židovského národa*. 1. vyd. Praha: Rozmluvy; Panorama, 1995. 591 s. ISBN 80-85336-31-6.

Prof. JUDr. Dr. h. c. Peter Mosný, CSc.

Právnická fakulta
Trnavská univerzita v Trnave
Kollárova 10
917 01 Trnava
Slovenská republika
peter.mosny@truni.sk